

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Психологія творчості»
обов'язкових компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 3. «Творчий процес».

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.22 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 26.08.2022 № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.22 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 17.08.2022 № 7

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.;
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС, кандидат психологічних наук, доцент Жданова І.В.

План лекції.

1. Поняття про природу творчості.
2. Види та рівні творчості.
  - 2.1. Види творчості.
  - 2.2. Рівні творчості.
  - 2.3. Колективна творчість і творчість у колективі
3. Проблема мотивації творчості.
4. Роль у творчості емоцій та почуттів.
5. Перетворювальна поведінка і творча діяльність особистості.
6. Творчий акт (ознаки, схема, етапи).

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Гріффітс К., Кості М. Посібник із креативного мислення. Вид. Фабула, 2020. 288 с.
2. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості // Обдарована дитина. – 2004. № 6. – С. 2 – 10.
3. Ткаченко Л.И. Креативність і творчість: сучасний контент Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2014. № 9-10 (28-29). С. 32-35.
4. Черножук Ю.Г. Психологія творчості. Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Одеса: Державний заклад ПНПУ ім. К.Д.Ушинського. – 2010. – 182 с.
5. Byrge, C.; Hanson. S. (2009). "The creative platform: A new paradigm for teaching creativity". Problems of Education in the 21st Century. 18: 33–50.
6. Sternberg, R. J., Kaufman, J. C., & Grigorenko, E. L. (2008). Applied intelligence. Cambridge: Cambridge University Press.

Допоміжна:

7. Beaty, Roger E.; Benedek, Mathias; Silvia, Paul J.; Schacter, Daniel L. (2016). "Creative Cognition and Brain Network Dynamics". Trends in Cognitive Sciences. 20 (2): 87–95. doi:10.1016/j.tics.2015.10.004.
8. Dimkov, Petar Radoev (2018). "The Genius of Creativity and the Creativity of Genius: The Neuro-Dynamics of Creativity in Karl Jaspers and Sigmund Freud". Journal of Genius and Eminence. 3 : 83–92.
9. Harvey, S (2014). "Creative synthesis: Exploring the process of extraordinary group creativity". Academy of Management Review. 39 (3): 324–343. doi:10.5465/amr.2012.0224
10. OECD/Eurostat (2018). Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation (4th ed.). Paris/Luxembourg: OECD/Eurostat. p. 44.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

11. Креативність – головна якість людини в 21 столітті. URL: <https://creativecountry.org/aboutcreate/> (дата звернення: 07.03.2021).

Основні поняття теми

Адаптивна поведінка, види творчості, емоційна активація мозку, емоційність, емоція, емпатія, почуття, інкубація, мотивація самоактуалізації, онтогенез, осявання, перетворювальна поведінка, предметна діяльність, природа творчості, реактивна поведінка, рівні творчості, руйнівна поведінка, творчий акт, творча діяльність, творча поведінка, «технологія творчості», філогенез, цілеспрямована поведінка.

Текст лекції.

1. Поняття про природу творчості

Історія творчості, як процесу створення нових матеріальних і духовних продуктів, пов'язана з особливостями розвитку людства в онтогенезі. Сучасна наука не має єдиного пояснення означеного феномену. Але існує низка концепцій і гіпотез, автори яких намагаються пояснити причини та механізми виникнення творчості (А.Бергсон, Л.С.Виготський, В.Дільтей, З.Фройд, К.Юнг та ін.). Цікаву версію виникнення творчості у філогенезі (зміни психіки в процесі біологічної еволюції) пропонує В.М.Вільчек.

За Вільчеком, природа забирає в людини «інстинктивну видову програму діяльності», але наділяє її здібністю «наслідувати зразок». Зразком для людини були тварини, які мали видову програму й значно переважали людей за пристосованістю до середовища. Людина наслідує тварин, обожнює їх (тотем). Пошук зразка, який можна наслідувати, поступово стає її базовою потребою. Цей пошук – перший крок до творчості /Вільчек, 1989/.

Намагаючись пристосуватися до оточуючого середовища, люди примушені були важко працювати (за Фройдом, праця – це «прокляття людства»!). Але в процесі праці також розвивався і людський інтелект, виникали різні корисні винаходи, які могли зробити працю менш тяжкою і більш продуктивною. Так виникає технічна творчість.

Мимоволі фіксуючи за допомогою спостереження дію тих чи інших законів природи, люди створили засади наукової творчості. Вони складали музику, наслідуючи співи птахів, перетворювали на танок свої трудові та ритуальні дії, робили малюнки на скелях, зображуючи сцени з власного життя. У такий спосіб було започатковано художню творчість.

У первісному суспільстві творчість має синкретичний, тобто, невіддільний від практичних життєвих справ, характер. Під час розпаду первісного і становлення рабовласницького суспільства, вона виділяється в окрему діяльність, набуває самодостатнього характеру.

Творчість в онтогенезі (розвиток психіки конкретної людини протягом її життя) загалом повторює філогенетичний сценарій. Дитина спочатку наслідує дорослих і тільки потім переходить до самостійної творчої

діяльності, обирає її характер (науковий, технічний, художній тощо).

2. Види та рівні творчості

2.1. Види творчості різноманітні, як і сфери діяльності. Виходячи з визначення творчості як «процесу створення, відкриття чогось нового, раніше невідомого» для конкретної людини, В.О.Моляко виокремлює наступні її **види**:

1. Наукова творчість пов'язана з відкриттям явищ і загальних закономірностей розвитку реального світу. Серед особливостей наукової творчості назвемо наступні:

- опора на абстрактне, словесно-логічне мислення при вирішенні науково-дослідницької задачі;
- продуктом наукової творчості є нове знання, існуюче у вигляді образів, понять, умовиводів, теорій і абстрактних ідей
- процес наукової творчості полягає в дослідженні реально існуючого, але недоступного ще нашій свідомості (непізаного). Результатом дослідження є отримання нового знання або відкриття;
- процес наукового дослідження може носити як емпіричний, так і теоретичний характер. Емпіричне дослідження є результатом осмислення й узагальнення безпосередньої практичної роботи з досліджуванним об'єктом в процесі спостереження і експерименту. Теоретичне дослідження пов'язане з удосконаленням і розвитком понятійного апарату науки і опосередкованим пізнанням об'єктивної реальності, з розробкою теорій на основі матеріалу емпіричного дослідження;
- наукова творчість найчастіше буває колективним, так як навіть висунуті окремими вченими гіпотези, теорії, які виявляються факти піддаються обговоренню, рецензуванню, критиці з боку колег;
- є історична зумовленість наукових відкриттів, обумовлена необхідністю прогресу суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку;
- часто наукові ідеї та відкриття випереджають свій час, в результаті чого рідко оцінюються сучасниками і отримують підтвердження лише через кілька десятиліть, і для багатьох видатних учених слава часто буває лише посмертною.

2. Технічна творчість пов'язана з практичним (технологічним) перетворенням дійсності. Вона близька за своїм психологічним характеристикам наукової творчості, але має і відмінності.

1. Вона спирається на наочно-образні і наочно-дієві компоненти мислення.

2. Процес технічної творчості виражається у винахідництві, конструюванні, а її продуктом є винахід механізмів, конструкцій, що відповідає запитам практики. Звідси її раціональність і утилітарність.

3. Те, що винаходиться, не існує до його створення, хоча і спирається на вже наявний технічний базис, на досягнутий рівень технічного прогресу. До неї належать: винахідництво, конструювання, архітектура, художнє конструювання приладів і раціоналізація процесів, пов'язаних із технікою.

3. Літературна, музична та художня творчість пов'язана з естетичним

освоєнням дійсності і задоволенням естетичних потреб людей. Її особливості:

- опора в основному на наочно-образне мислення, хоча мають значення і абстрактно-логічне, і наочно-дієве мислення;
- головний компонент художньої творчості - емоційний, вищим проявом якого є переживання людиною катарсису, пікового переживання, сприйманого як очищення;
- реалізується художня творчість в особливій формі суспільної свідомості - мистецтві, а продуктом художньої творчості виступає художній образ, укладений в будь-якому матеріальному об'єкті (картині, скульптурі, літературному творі і т. п.);
- раціональна сторона художньої творчості прихована і часто не має утилітарного призначення, не вимагає впровадження в практику, як винахід або нове наукове знання;
- художня творчість створює можливість багатозначного відображення різними людьми одного і того ж твору, що пов'язано з суб'єктивізмом сприйняття, розвиненим смаком і т. ін.

4. Педагогічна творчість - це пошук і знаходження нового у сфері педагогічної діяльності. Перший ступінь цієї творчості - відкриття нового для себе, виявлення нестандартних способів вирішення педагогічних завдань. Ці способи вже відомі, описані, але не були використані педагогом. Отже, йдеться про суб'єктивну, а не об'єктивної новизни, або про те, що називається інновацією. Можливе й використання старого методу, прийому в нових умовах. Другий ступінь - відкриття нового не тільки для себе, а й для інших - новаторство. Це, наприклад, розробка нового методу навчання, ефективного для даних або будь-яких умов педагогічного процесу.

Окремим видом педагогічної творчості є імпровізація - знаходження несподіваного педагогічного рішення та його втілення «тут і зараз». Процес імпровізації включає в себе чотири етапи: 1) педагогічне осяяння; 2) миттєве осмислення інтуїтивно виниклої педагогічної ідеї і моментальний вибір шляху її реалізації; 3) публічне втілення цієї ідеї і 4) осмислення, т. Е. Миттєвий аналіз процесу реалізації педагогічної ідеї.

5. Ігрова. Спрямована на участь людини у грі, яка потребує змін, нововведень, відгадок, знаходження результату (від дитячої гри до гри актора).

6. Навчальна. Всі види навчальної діяльності, коли засвоюються нові знання, розв'язуються нові задачі і ця діяльність має організований характер (дитсадок, школа, інститут, курси тощо).

7. Управлінська. Спрямована на керування колективом у процесі виконання корисної роботи. Має на меті творення.

8. Військова. Також спрямована на керування колективом але у підсумку має на меті знищення.

9. Побутова («домашня»). Пов'язана з вихованням дітей, розподіленням бюджету, приготуванням їжі, організацією відпочинку тощо.

10. Ситуативна («життєва»). Пов'язана з розв'язанням задач, що виникають перед людиною поза місцем роботи або домом. Це, наприклад,

задача переходу через майдан, де багато транспорту.

11. Комуникативна. Передбачає розв'язання творчих задач, що виникають в різних видах міжособистісного спілкування.

У реальному житті людина має справу не з «чистими» видами творчості, а з їхньою певною комбінацією.

2.2. Рівні творчості. *А. Л. Галин* (1986), говорячи про різні рівні творчості, пише наступне: «Людством накопичено багато знань, є безліч способів перетворення наявної інформації, способів мислення, тому нове може бути отримано шляхом комбінування наявних знань, «компіляції», або виведено безпосередньо з того, що відомо. Сказати, що це не творчість, навряд чи можна. Щось нове в результаті такої роботи виходить. Але воно принципово виводиться з того, що відомо. Тому назвемо це *творчістю невисокого рівня*. Багато чого може бути зроблено шляхом застосування спеціальних прийомів розв'язання винахідницьких завдань (*Альтшуллер Г. С., 1979*), *спрямованого перебору варіантів рішення, послідовного осмислення завдання, завдання собі питань певного типу* і т. п. Але якісно нове знання, що припускає зміну самих основ розгляду явища, таким шляхом отримано бути не може. Отримання нових знань, принципово змінюють розгляд об'єкта дослідження, назвемо творчістю високого рівня». *А. Л. Галин* пише далі, що *творчість невисокого рівня* пов'язана з *раціональним упорядкуванням знань, їх співвіднесенням і зручним поданням* і не обов'язково передбачає звернення до інтуїції. *Творчість же вищого типу включає в себе і інтуїцію*. Очевидно, що творчість високого рівня у визначених сферах діяльності доступна не всім, що змушує говорити про наявність у людей різного за рівнем творчого потенціалу, т. з. здібності до творчості.

Л. А. Китаєв-Смик (2007) пише про **три рівні творчості: компілятивний, проєктивний і інсайтно-креативний**.

Компілятивний рівень пов'язаний із збиранням, класифікацією, рубрикацією, ранжированим вже відомих розрізнених знань і фактів.

Проективний рівень має місце, коли створюються узагальнені нові судження на підставі зібраних знань.

Інсайтно-креативний рівень пов'язаний з осяянням, коли творець несподівано осягає щось нове, несподіване для нього («побічний продукт» інтелектуальної напруги по *Я. А. Пономарьову*).

Особистості, що володіють компілятивним рівнем творчості, можуть добре розбиратися в людях, проявляти комуникативну креативність, бути хорошими адміністраторами, керівниками. «Проективні творці» стає блискучим педагогами, створюють навчальні програми, фундаментальні підручники. Цього не могли б зробити «інсайтні творці», захоплені пошуком неясного знання і мало схильні до методологічного класифікаторству. Крім того, вони славляться незлагодними людьми з поганим характером, тому погано справляються з роботою, успішно виконується «компілятивним творцями».

М. Боден (Boden, 1999) виділяє три типи творчості (креативності):

1) комбінаторну креативність - породження нової ідеї через незвичайну комбінацію (асоціацію) відомих ідей;

2) дослідницьку креативність - виявлення «білих плям», формулювання проблем; творчість полягає в дослідженні змісту, меж і потенціалу концептуального простору;

3) трансформаційну креативність - висунення ідей, немислимих раніше: це наукові прориви на рівні парадигм, «нове слово в мистецтві» і т. Д. Це творчість в повному розумінні слова.

За рівнем принципової новизни результату М.Л.Смульсон виокремлює чотири рівні творчості:

- перший (найвищий) характеризує процес творчості, який призводить до результату, принципово нового для всього людства;
- другий – для досить великого кола людей (певна країна);
- третій – для обмеженого кола (завод, галузь виробництва);
- четвертий – для конкретної людини /Смульсон, 2001/.

Наприклад, творче досягнення однієї людини – це доказ надскладної теореми, яку упродовж тривалого часу не могли здолати кращі математики світу, другої – розв'язання нової для себе головоломки, яку успішно здолали тисячі попередників.

2.3. Колективна творчість і творчість у колективі

Творчість буває індивідуальною і спільною і кожна з них має переваги і недоліки.

Індивідуальна творчість більше притаманна діячам мистецтва, літератури і науки, хоча в багатьох випадках вона носить і спільний характер. Наукова творчість, навпаки, найчастіше є спільним, хоча і не виключає індивідуальної творчості. І це створює ряд проблем. Як пише польський психолог **А. Матейко** (1970), *«процеси, що відбуваються всередині творчого колективу, характеризуються діалектичною боротьбою двох протилежних тенденцій. Одна з них спрямована на досягнення максимуму внутрішньої спаяності колективу як певної соціальної групи (що вимагає від своїх членів більшого чи меншого конформізму), а друга, постулюючи творчість, - проти застою, який загрожує переродженням спаяності в закріплення»*.

Творчим колективом слід вважати такий, який виробляє нові рішення, сприйнятливий до нових ідей, є терпимим до «дивацтв», володіє свободою вибору проблеми і зміни напрямку досліджень, має стимули для творчості. Часто відзначають терпимість у творчих колективах до дивних, «зайвих» людей, що не підкоряються організаційним нормам. Це найчастіше працівник, що віддає перевагу самотності і погано працює в колективі, як, наприклад, інтроверт.

Особливо цінні міждисциплінарні творчі колективи, в яких є умови для передачі знань та ідей з однієї сфери діяльності в іншу, не кажучи вже про різнобічні підходи до вирішення наукової проблеми. Проте в таких колективах існує трудність знаходження спільної для всіх мови.

3. Проблема мотивації творчості

На думку низки психологів (Д.Б.Богоявленська, А.Маслоу та ін.)

вирішальну роль у виникненні та перебігу творчого процесу відіграють мотивація, цінності, певні риси особистості (активність, незалежність, нонконформізм тощо). За ствердженням Маслоу, **креативність – це творча направленість, уроджено притаманна всім, але втрачена більшістю під впливом середовища** /Маслоу, 2003/.

Головне в творчості не зовнішня, а внутрішня активність, спрямована на створення «ідеалу», образу «іншої реальності», яка може зовсім не нагадувати існуючу. У такий спосіб задовольняється **потреба митця у гармонії**: її немає в житті, але її можна створити в музиці, танці або математичній формулі. Важливу роль у розумінні джерел, що плекають творчу активність особистості, відіграє визначення домінуючого для неї виду мотивації творчості.

Відомо, що до творчості можуть спонукати різні **мотиви**. Деякі вчені, зазначає А.Ейнштейн, займаються наукою «з гордим почуттям власної інтелектуальної переваги», для них вона «спорт, який дає повноту життя, задовольняє честолюбство». Причинами, що підвищують силу мотиву творчої діяльності, може бути змагальність або елементарна заздрість, про яку А. С. Пушкін писав: «Заздрість - сестра змагання, отже, з хорошого роду».

А. С. Шаров (2000) звертає увагу на прагнення творчої людини до значущості власної особистості. «Для творчої людини особливо характерно прагнення до ескалації значущості власної особистості і Я. Це прагнення не тільки направляє, але і мобілізує людини в реалізації виконуваної ним діяльності. Зробити щось краще, якісніше, ніж інші, не так, як усі. Прагнення до значущості охоплює всю людину, він шукає місце докладання своїх сил і здібностей, тому творчі люди багато пробують робити, починають і кидають, поки не знайдуть те, де вони максимально результативні, і це приносить їм величезне задоволення».

Інших цікавлять виключно «утилітарні цілі».

Але є невелика кількість людей, для яких творчисть (наприклад, в науці), є самодостатньою цінністю /Ейнштейн, 1965/. До них він відносить, зокрема, видатного німецького фізика М.Планка.

На думку Д.Б.Богоявленської, головний бар'єр на шляху до справжньої творчості – деформація мотиваційної структури особистості, коли орієнтація на успіх як «абсолютну та єдину цінність» призводить до збіднення творчої діяльності. Навпаки, ставлення до останньої як до самостійної цінності, до того ж, винятково значущою для особистості, забезпечує високий рівень творчості /Богоявленська, 1981/.

Наприклад, як писав Б.Пастернак: «Цель творчества – самоотдача, а не шумиха, не успех...». Тому провідною у творчості є мотивація самоактуалізації, коли людина передусім намагається реалізувати себе як особистість.

Водночас мотивація досягнень, змагальна мотивація, мотивація соціального схвалення блокують самоактуалізацію особистості, ускладнюють прояви її творчих можливостей /Дружинін, 1999/. Однак, і ці види мотивації

можуть бути корисними на етапі «входження» людини у справжню творчість.

Наприклад, за результатами аналізу самозвітів вчених, які стали лауреатами Нобелівської премії, встановлено, що на початковому етапі наукової роботи для багатьох з них провідною була зовнішня мотивація наукової діяльності (гроші, кар'єра, слава), але поступово цікавість до самих досліджень ставала все більш значущим чинником.

Інтерес - один з генетично ранніх проявів і мотиваційних джерел розвитку креативності та підтримки творчої активності на оптимальному рівні. Інтерес - це пізнавальна потреба, яка спонукає людину проявляти творчість для її задоволення. Г. Мерфі описує інтерес як вроджене «прагнення до відкриття», як творчий імпульс, «живу цікавість».

4. Роль у творчості емоцій та почуттів

Емоційні переживання відіграють особливу роль у творчості. Доведено, що вона може бути успішною лише за умови емоційної активації мозку (Тихомиров, 1984), подібний стан, супроводжує наукові відкриття, написання літературних творів, креативне спілкування тощо. Дослідники, виявили стимулюючий вплив позитивних емоцій (радості) на креативність та її продукти. Однак, емоції та почуття можуть і перешкоджати творчості, негативно позначатися на результатах творчої роботи. Це, зокрема, стосується страху, який часто заважає розвитку та реалізації творчого потенціалу людини.

Наприклад, згадаймо висловлювання Е.Канта: «Треба мати мужність, щоб користуватися власними здібностями».

Справжній творець повинен мати розвинену сферу почуттів. Факти, події, образи, які містять в собі художні твори, можуть викликати відповідну емоційну реакцію читачів, слухачів, глядачів лише в тому випадку, коли самі автори переживали подібні стани.

Наприклад, О.Роден вважав, що перш ніж, «копія того, що бачить художник, пройде через його руку, вона повинна пройти через його серце». К.Бах (син великого композитора) писав, що музикант не може хвилювати людей, якщо сам він не схвилюваний (цит. за Ільїн, 2009).

На творчість також впливає емоційність. Ця властивість особистості являє собою стійку схильність до переживання емоцій певної модальності та знаку (Саннікова, 2003). Багато хто з найталановитіших творців схильні до від'ємних переживань (Міншул, 2000).

Наприклад, за виразом С.Спілберга, він створює фільми «з власного страху».

Творчим особистостям притаманний високий рівень емпатії (співпереживання, розуміння емоційного стану іншої людини), вони часто ідентифікують (ототожнюють) себе з власними творіннями (Ільїн, 2009).

Наприклад, Г.Флобер писав про героїню свого роману «Ема Боварі – це я».

Неабияку роль у творчості відіграють так звані інтелектуальні емоції

(такі, що виникають у процесі розумової діяльності) – здогадка, сумнів, впевненість, цікавість та ін.

Наприклад, емоція цікавості є універсальним стимулом для дитячої творчості.

Фрустраційні емоції: розчарування, досада, відчай

У ході творчої діяльності можуть виникнути фрустраційні емоційні стани. Поняття «фрустрація» (від лат. Frustratio - розлад (планів), катастрофа (задумів, надій)) використовують у двох значеннях:

1) акт блокування чи переривання поведінки, спрямованої на досягнення значимої мети (т. Е. Фрустраційна ситуація);

2) емоційний стан людини, що виникає після невдачі, незадоволення якоїсь сильною потреби.

Розчарування. Якщо очікувана або обіцяна подія не відбувається, то з'являється незадоволення, яке називають розчаруванням. Чим важливіше була очікувана подія, отримання творчого продукту, тим більше розчарування відчуває людина, якщо його очікування не виправдалися. Особливо легко виникає розчарування, коли очікують чогось надприродного, якогось чуда.

Досада - це роздратування, невдоволення внаслідок власної невдачі або невдачі близької людини, улюбленої спортивної команди і т. П. Цей жаль часто з домішкою злості на обставини або людини, що перешкодили досягненню задуманого. Злість при досади часто виражається («розряджається») за допомогою «міцних» виразів. Знамениті свої «Основи хімії» [Д. І. Менделєєв] писав теж несамоовито. Схилившись над папером, кричав на весь голос, погрожуючи математичній формулі: «У-у-у! Рогата! Ух, яка рогата! Я тебе здолаю! .. Уб'ю-у!». Чурбанов В., 1980, с. 107.

Відчай. Розпач, як писав К. Д. Ушинський, - це відсутність сподівання, або надії. Відчай - це стан крайньої безнадійності (Ожегов, 1975). Конкретні причини, які можуть привести людину-творця у відчай, різноманітні, але всі вони повинні створити у людини враження про нездоланність цієї труднощі.

5. Перетворювальна поведінка і творча діяльність особистості

Мотивація самоактуалізації є одним з найважливіших чинників, які стимулюють перетворювальну поведінку і творчу діяльність особистості. За В.А.Роменцем, регулятивний механізм адаптації (пристосування людини до середовища) полягає в тому, що її організм змінюється, а середовище залишається незмінним. Творчість, навпаки, передбачає активну зміну середовища. Життя людини складається з процесів адаптації і творчості, які взаємодіють між собою /Роменець, 2001/.

Психологи виокремлюють адаптивну та перетворювальну поведінку. За **В.М.Дружиніним**, адаптивна поведінка (така, що забезпечує пристосування людини до середовища) включає реактивну (неусвідомлену) та цілеспрямовану (усвідомлену) поведінку. В останньому випадку усвідомлюються мотиви, засоби та цілі дій, а їхній результат відповідає поставленій меті.

Наприклад, людина хоче жити в кращій квартирі. Вона багато працює,

заробляє гроші, знаходить будівельну або ріелтерську фірму з гарною репутацією і, нарешті, переїздить до нового помешкання.

Перетворювальна поведінка включає: творчу поведінку (конструктивну активність, що створює нову реальність) та руйнівну поведінку (деструктивну, дезадаптивну активність, що знищує існуючу реальність), які можуть поєднуватися під час розв'язання реальних творчих задач.

Наприклад, російські футуристи (В.Маяковський) пропонували відкинути традицій класичного мистецтва і створити нове, сучасне, «революційне» мистецтво. Однак, згідно із законами діалектики, як в мистецтві, так і в житті «нове» так чи інакше завжди спирається на «старе».

Предметна діяльність загалом має адаптаційний характер. Її успішність оцінюється з огляду на те, наскільки поставлена людиною мета була втілена у життя.

Наприклад, студент бажає отримати відмінну оцінку на іспиті. Якщо це трапляється, можна стверджувати, що він досяг успіху.

Для творчої діяльності навпаки характерна невідповідність мети (задуму, програми тощо) та отриманого результату.

Наприклад, написана музика може не відповідати первинному задуму композитора («задум – ще не крапка», як писав Б.Окуджава).

6. Творчий акт (ознаки, схема, етапи)

Творчий акт – це акт створення творчого продукту, інтелектуальна діяльність: на початковому етапі якої (постановка задачі), активним фактором є свідомість, на етапі розв'язування – несвідоме, на заключному (відбір й перевірка правильності розв'язання) – знов свідомість.

Творчий акт може бути відносно самостійною подією (написання картини) або виникати в річищі предметної діяльності, коли його результатом стають «неочікувані» креативні продукти.

Наприклад, намагаючись на уроці пояснити учням новий матеріал, вчитель може спонтанно відкрити для себе нові прийоми педагогічного спілкування.

Ознаки творчого акту (за В.М.Дружиніним) полягають в тому, що він:

1. Є неусвідомленим, не контрольованим волею та розумом, а також змінює стан свідомості. Як результат автор часто не визнає себе творцем, відчуває відчуження або огиду до власного твору.

Наприклад, Дж.Байрон вважав, що під час творчого акту людиною керує «демон», а Мікеланджело, що «бог». В.Моцарт був впевнений, що він, як композитор, є лише «знаряддям сторонньої сили» /Дружинин, 1999/. За цим – усталені біблійні уявлення про природу творчості: «...Бог отбирает у этих людей разум и использует их, чтобы они служили ему... чтобы мы, кто слышит их, могли знать, что это не они произносят слова эти... но что сам Господь говорит... через них (цит. за Солсо, 2002)

2. Часто трапляється уві сні.

Наприклад, відомо, що саме у такий спосіб видатний російський хімік Д.І.Менделєєв, який довго працював над побудовою періодичної таблиці хімічних елементів, нарешті «побачив» її. Цікаво, що перед тим він записав

назви хімічних елементів та необхідні відомості про них на візитних картках і намагався скласти означену таблицю як своєрідний пасьянс. Однак, всі варіанти «пасьянсу», які Менделєєв створював свідомо, не задовольняли вченого. Правильний варіант «склався» під час сну.

3. Супроводжується станом алкогольного або наркотичного сп'яніння. Тому творчі люди, нажаль, занадто часто використовують відповідні стимулятори.

Наприклад, деякі рок- і поп-хіти, а також твори у жанрі бардівської пісні було створено після вживання горілки або наркотичних препаратів. Однак, слід зазначити, що багато музикантів, які є авторами та виконавцями цих творів, нажаль, пішли з життя у молодому віці. До них, зокрема, належать так звані «мученики року» Дж.Джоплін, К.Кобейн, Дж.Моррісон та Дж.Хендрікс, які померли у віці 27 років.

4. Є спонтанним, не залежить від зовнішніх, ситуативних чинників. Потреба у творчості часто-густо виникає, коли вона небажана, або неможлива через зовнішні обставини.

Наприклад, текст дуже популярної в Україні та за її межами пісні «Червона рута» «прийшов» до студента В.Івасюка, коли той сидів на інститутській лекції.

Схема творчого акту (за О.Я.Пономарьовим).

Для того, щоб зрозуміти сутність творчості потрібно також знати у який спосіб під час творчого акту взаємодіють свідомість та несвідоме. Психологи з'ясували, що на етапі постановки творчої задачі (створення нової пісні, оригінального танцю, винаходу тощо), активну роль відіграє свідомість; на етапі розв'язання – несвідоме; на етапі перевірки результатів – свідомість знов активізується /Пономарьов, 1976/.

Етапи творчого акту (за Г.Воллесом та Е.Гетчинсоном) це:

1. Підготовка. Формулювання задачі та початкові спроби її розв'язання.

На цьому етапі перевіряються і з різних причин відкидаються можливі рішення. Він включає не тільки час, що витрачено на підготовку до розв'язання конкретної задачі. Все попереднє життя вченого або митця може розглядатися як частина підготовчого процесу.

Наприклад, студенти інституту мистецтв отримали від викладача завдання написати дитячу пісню, яку вони можуть запропонувати учням під час педагогічної практики. Спочатку треба чітко визначити тему пісні, її настрій, вік дітей, на який вона розрахована тощо.

2. Інкубація. Відволікання від задачі та переключення на інший предмет. Етап релаксації, спокою, сну, коли несвідоме «виношує» майбутнє рішення.

Для пояснення процесів, що мають місце під час інкубації висунуто низку гіпотез:

а) період інкубації дозволяє відпочити від напруги, що пов'язана з марними спробами розв'язати задачу, забути хибні підходи до розв'язання, які гальмують творчу думку;

б) людина продовжує несвідомо працювати над задачею;

в) під час перерви може мати місце продуктивна реорганізація матеріалу

задачі /Дружинін, 1999/.

Наприклад, для того щоб пісня, або її фрагменти «склалися» у несвідомому, треба відволіктися від процесу творчості, перемкнути увагу на інші справи. Незалежно від того, чим свідомо займається людина, її несвідоме буде активно й конструктивно працювати.

3. Осявання (інсайт). Раптове інтуїтивне проникнення в сутність задачі, яке призводить до її розв'язання.

Інкубація не завжди закінчується інсайтом. Однак, якщо це відбувається, всі потрібні для розв'язання задачі елементи ніби «встають на свої місця» і людина відчуває емоційне збудження.

Наприклад, раптово у свідомості з'являються окремі музичні фрази, а, можливо, і мелодія майбутньої пісні, окремі фрагменти її тексту, людини чує партії тих чи інших інструментів тощо.

4. Перевірка. Випробування та/або реалізація результату.

На цьому етапі здійснюється визначення цінності отриманого результату, його відповідності умовам задачі. Цей етап може відбутися за лічені хвилини, аботривати роками.

Наприклад, оцінити написану пісню можна буде лише під час педагогічної практики, коли студент покаже її дітям. Якщо вона їм сподобається, вони захочуть її заспівати, автор успішно розв'язав творчу задачу. Хоча і в цьому випадку відповідь не буде остаточною. Пісня може бути гарною, але діти, в яких не виховано музичний смак, можуть не оцінити її належним чином.

Слід зазначити, що людина, яка «професійно» займається творчістю, не завжди користується означеною схемою, в якій переважають елементи спонтанності, випадковості, непередбачуваності. Тому науковцями було створено певну «технологію творчості».

За М.Л.Смутьсоном, найчастіше творча задача (наукова, технічна, художня тощо) розв'язується систематичною, організованою інтелектуальною працею, поступовим проходженням усіх етапів і фаз розв'язування, використанням спеціальних прийомів звуження поля пошуку, формування і перевірки гіпотез тощо. Принциповим для творчих задач є бачення задачі, самостійність у її пошуку та постановці /Смутьсон, 2001/.

Наприклад, за даними психологів США, творчість, що побудована на «технологічному» підґрунті є навіть більш продуктивною з огляду на створення відповідного продукту (наукові відкриття, музичні твори, успішність мистецьких проектів тощо).

Оптимальний варіант творчої діяльності сучасного митця, винахідника або вченого – це органічне поєднання «спонтанності» творчої думки з ефективними технологіями творчого пошуку.

Загальні висновки.

Творчий акт – це акт створення творчого продукту, інтелектуальна діяльність: на початковому етапі якої (постановка задачі), активним фактором є свідомість, на етапі розв'язування – несвідоме, на заключному (відбір й перевірка правильності розв'язання) – знов свідомість.

Творчий акт може бути відносно самостійною подією (написання картини) або виникати в річищі предметної діяльності, коли його результатом стають «неочікувані» креативні продукти.

Контрольні питання:

1. Назвіть та охарактеризуйте основні види творчості.
2. Що таке «рівень творчості»? На якому з них частіше за все знаходяться Ваші творчі досягнення?
3. Доведіть, що мотивація самоактуалізації є найбільш продуктивною з огляду на рівень творчих досягнень особистості.
4. Який з видів поведінки, перетворювальна чи адаптивна, більше пов'язана з творчою діяльністю? Обґрунтуйте Вашу думку.
5. Поясніть яким чином у процесі предметної діяльності може виникати творчість.
6. Охарактеризуйте ознаки творчого акту.
7. Як взаємодіють у процесі творчості свідомість та несвідоме?
8. Назвіть етапи творчого акту, визначте зміст кожного з них.
9. Розкрийте зміст поняття «технологія творчості». Чи може творчість мати певну технологію? Як Ви це розумієте? Обґрунтуйте Вашу думку.